

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΑΣΣΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

2
1905

ΦΩΤΟΤΥΠΙΚΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ * 1969 * RÉIMPRESSION ANASTATIQUE

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΒΑΣ. Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ

ÉDITIONS

BAS. N. GRÉGORIADÈS

Ε.Υ.Δ της Κ.Υ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΤΟΥ ΠΑΝΑΘΗΝΑΪΚΟΥ ΣΤΑΔΙΟΥ
ΚΑΙ Η ΣΤΗΛΗ ΤΟΥ ΟΡΘΟΓΡΑΦΟΥ¹

Τὸν Δεκέμβριον τοῦ παρελθόντος ἔτους 1904, κατασκευαζομένης περιφερικῆς ὁδοῦ ἐξωθεν τοῦ ἀνωτάτου τείχους τοῦ Παναθηναϊκοῦ Σταδίου, ἔγειναν ἀρχαιολογικά τινα εὐρήματα, προκαλέσαντ' ἀνασκαφάς, περὶ ὧν τὰ ἐξῆς ἐπέστειλέ μοι ὁ διευθύνων αὐτὰς ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Ἀνδρέας Σκιαῶς:

Κατὰ τὰ μέσα Δεκεμβρίου 1904, ἡ διαχειριστικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ Σταδίου, κατασκευάζουσα περιφερικὴν ὁδὸν ἐξωθεν τοῦ τείχους τοῦ περιβάλλοντος τὴν ἀνωτάτην σειρὰν τῶν ἰδωλίων τοῦ ἤδη ἀνοικοδομηθέντος ἀρχαίου Παναθηναϊκοῦ Σταδίου, ἀνεῦρε κατὰ μῆκος τῆς πρὸς ἀριστερὰν τῷ εἰσερχομένῳ πλευρᾷ αὐτοῦ πέντε ἀρχαίους τάφους κενούς καὶ προσέτι μεγάλην μαρμαρίνην σαρκοφάγον ἡμικατέργαστον ἐπιτεθειμένην ἐπὶ εὐτελοῦς ἐξ ὀπτοπλίνθων κατασκευασμένου δαπέδου, περιβεβλημένην δὲ πανταχόθεν ὑπὸ ὀγκώδους τοίχου ἐπικαλύπτοντος αὐτήν, καὶ τινα παρακείμενον κενὸν τάφον, ἐκτισμένον διὰ μαρμαρίνων πλακῶν. Ἡ σαρκοφάγος ἀνεφάνη καθαιρεθέντος μέρους τοῦ ἐπικαλύπτοντος αὐτήν τοίχου, τότε δὲ κληθεὶς ἐπιστάτησα εἰς τὴν περὶ τὰς τέσσαρας μόνον ἡμέρας διαρκέσασαν καὶ δυστυχῶς μὴ ἐπεκταθεῖσαν περαιτέρω ἀνασκαφὴν.

¹ Ἀνεκοινώθη ἐν ἐπιτομῇ τῇ 28 Μαρτίου 1905 ἐν τῷ πρώτῳ τμήματι, τῆς κλασικῆς ἀρχαιολογίας, τοῦ ἐν Ἀθήναις πρώτου διεθνοῦς ἀρχαιολογικοῦ Συνεδρίου.

Ἄνοιχθείσης τῆς σαρκοφάγου εὐρέθη ἐντὸς νεκρὸς ὑπτιος μετὰ τῆς κεφαλῆς κειμένης πρὸς ἀνατολὰς, τεθειμένος δὲ ἐντὸς δύο θηκῶν εὐ-
 μεγέθων τετραπλευρῶν, ὧν ἡ μὲν ἐσωτέρα ἦτο μολυβδίνη, ἡ δ' ἐτέρα
 ξυλίνη, καλῶς μὲν καὶ εὐτέχνως εἰργασμένη, ἀλλ' ἀπλῆ. Ἐνεκα τοῦ
 μεγάλου βάρους τῆς μολυβδίνης θήκης ἡ ξυλίνη θήκη ἦτο κατεσκευα-
 σμένη λίαν στερεά, δεθεμένη διὰ πολλῶν δεσμῶν ξυλίνων καὶ χαλ-
 κῶν. Ἀμφοτέραι δὲ αἱ θήκαι εὐρέθησαν διαλελυμέναι καὶ ἱκανῶς
 ἐφθαρμέναι ὑπὸ τοῦ χρόνου, μάλιστα δὲ ἡ μολυβδίνη, ἧς ὁ μολυβδος
 κατιώθεις εἶχε κατὰ μέγα μέρος διαλυθῆ εἰς κόνιν. Ὁ νεκρὸς εἶχε
 κατ' ἡμίτελως ἀλλαχοῦ που, ἡμίκαυστος δὲ ἤδη ἐξήχθη ἐκ τῆς πυρᾶς
 καὶ ἐτίθη εἰς τὰς θήκας καὶ μετ' αὐτῶν κατόπιν ἐντὸς τῆς σαρκοφά-
 γου. Κρίκος τις σιδηροῦς εὐρέθεις παρὰ τινὰ τῶν γωνιῶν φαίνεται ὅτι
 εἶχε χρησιμεύσει μετ' ἄλλων ὁμοίων ἐξαφανισθέντων ὑπὸ τῆς κατιώ-
 σεως πρὸς δέσιν τῶν σχοινίων, δι' ὧν αἱ θήκαι κατεβιβάσθησαν ἐντὸς
 τῆς σαρκοφάγου ταύτης. Τὸ πῦρ εἶχε προσβάλει ἱκανῶς τὰ ὀστᾶ,
 ἀλλ' οὐδὲν ἐξ αὐτῶν ἦτο τελείως ἀπνηθρακωμένον, τὸ δὲ σῶμα τοῦ
 νεκροῦ ἔμεινε καὶ μετὰ τὴν καύσιν ἀδιάλυτον, ὡς εἰδείκνυεν ἡ κατὰ
 φύσιν πρὸς ἀλληλα θέσις τῶν ὀστέων. Τὸ δέρμα δὲ τοῦ κρανίου ἀπο-
 ξηρανθὲν, ὡς φαίνεται, πολὺ ὑπὸ τοῦ πυρὸς διετηρήθη κατὰ τὸ πλεί-
 στον σφον φέρον ἐτι καὶ τὰς ρίζας τῶν τριχῶν τῆς κόμης, μελαινῆς
 οὔσης καὶ πυκνοτάτης, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου μέρους τοῦ προσώπου εἶνε
 ἀπνηθρακωμένον¹. Ἐπὶ τῶν ὀστέων διετηροῦντο τελείως ἀπνηθρακω-
 μένα τεμάχια ὑφάσματος λίαν λεπτοῦ, ὡσεὶ μεταξίνου², ἅτινα πι-
 θανῶς ἦσαν σινδῶν περιβάλλουσα τὸ σῶμα γυμνόν. Κτέρισμα οὐδὲν
 ὑπῆρχε πλὴν χρυσοῦ νομίσματος ἀρίστης διατηρήσεως εὐρεθέντος

¹ Τὸ κρανίον τοῦτο, ἀνῆκον ἤδη εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ ἐν τῇ Συναίᾳ Ἀκαδημείᾳ Ἀν-
 θρωπολογικοῦ Μουσείου, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ διατήρησις μέρους τοῦ δέρματος, ἡ τῶν
 τριχῶν ἢ καὶ τῶν ἐνδυμάτων δὲν εἶνε πάντοτε ἀσφαλὲς τεκμήριον τοῦ ὅτι ὁ νεκρὸς
 ἐτάφη τελείως ἀκαυστος, ὡς ἰσχυρίσθη τις πρὸ τινος ἐν τῷ ἐνταῦθα συνελθόντι διεθνῇ
 ἀρχαιολογικῷ συνεδρίῳ προκειμένου περὶ τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν κατὰ τοὺς προϊστο-
 ρικούς χρόνους. Βεβαίως ὅμως εἰάν ἔχη σωθῆ δέρμα ἢ τρίχες ἢ ἐνδυμα νεκροῦ τινος,
 δὲν ὑπάρχει δὲ μηδὲν ἔχνος πυρὸς ἐπὶ τῶν ὀστέων, τότε ἡ ὑπόθεσις ὅτι ὁ
 νεκρὸς ἔχει ὑποστῆ κατὰ τινὰ δὲν εἶνε πιθανή, καίπερ ἴσως ὅχι ὅλως ἀδύνατος αὐτὴ
 τότε.

² Ταῦτα κατατριβέντα δυστυχῶς ἐξ ἀπροσδοκῆτος ἀτυχήματος κατέστησαν ἄχρηστα
 πρὸς μικροσκοπικὴν ἐξέτασιν, γημικῶς δ' ἐξετασθέντα δὲν ἀπέδειξαν ἐκ τίνος ὕλης ἦτο
 κατεσκευασμένον τὸ ὕφασμα.

παρὰ τὸ στόμα τοῦ νεκροῦ· ἔχει δὲ τοῦτο βῆρος γραμμαρίων 5,15. Ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας αὐτοῦ ἐπιφανείας φέρει ἐπιγραφὴν IMP(erator) C(aius) M(essius) Q(uintus) TRAIANVS DECIVS AVG(ustus) καὶ προτομὴν τοῦ αὐτοκράτορος τούτου δεκροστεφῆ, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας τὴν ἐπιγραφὴν ADVENTVS AVG(usti) καὶ ἐν τῷ μέσῳ εἰκόνα τοῦ αὐτοκράτορος ἐπιππου διευθυνομένου πρὸς ἀριστεράν, ὑψοῦντος τὴν δεξιάν καὶ κρατοῦντος διὰ τῆς ἀριστερᾶς σκῆπτρον. Τὸ νόμισμα τοῦτο καθόλου εἰπεῖν ἄριστα διατηρούμενόν εἶνε ἐνιαχοῦ ἀποτετριμμένον, ὥστε εἶνε φανερόν ὅτι ὑπῆρξεν ἐν κυκλοφορίᾳ ἐπὶ τινα χρόνον, ὃ δὲ τάφος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶνε κατὰ δέκα περίπου ἔτη νεώτερος τῆς βασιλείας τοῦ Δεκίου (249 - 251 μ. Χ.).

Ἐν τῷ Σταδίῳ εἶνε γνωστὸν ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Φιλοστράτου ἱστορουμένων (Βίοι σοφιστῶν σελ. 237 καὶ 245) ὅτι εἶχε ταφῆ καὶ ὁ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς ἀποθανὼν ἐν ἔτει 177 μ. Χ., εἰκάζεται δὲ ὅτι ὁ τάφος αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἐπὶ τοῦ λόφου τούτου, ἐφ' οὗ εὐρέθη ἡ προσηρημένη σαρκοφάγος· ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς τοῦ ἀπέναντι κειμένου λόφου τοῦ Ἀρδῆττου ἔκειτο ὁ ὑπ' αὐτοῦ κατεσκευασμένος ναὸς τῆς Τύχης, ἐξ οὗ πιθανώτατα προέρχεται ἡ ἐν Mittheil. d. d. arch. Inst. Athen VIII σελ. 288 ἐκδεδομένη ἐπιγραφὴ. Ἴδε Wachsmuth ἐν Mittheil. κτλ. IX σελ. 95 καὶ Lolling, Topographie von Athen σελ. 324 (ἐν Iwan Müller Handbuch d. kl. Alt. W.). Τὴν εἰκασίαν ταύτην πιστοποιεῖ τὸ ἐν τῷ παρενθέντῳ πίνακι Β' εἰκονιζόμενον τετράπλευρον μαρμαρίνον βᾶθρον ὕψους 0,95, πλάτους 0,49 καὶ πάχους 0,41, ὅπερ εὐρέθη ὁμοῦ μετὰ διαφόρων θραυσμάτων μαρμαρίνων νεκρικῶν στηλῶν ἐνωκοδομημένον ἐν τῷ προσηρημένῳ τοίχῳ τῷ περιβάλλοντι τὴν σαρκοφάγον, ἐκ δὲ τῆς ἐπ' αὐτοῦ ἐπιγραφῆς φαίνεται ὅτι ἀπετέλει μέρος τοῦ μνημείου τοῦ Ἡρώδου, ἦτο δηλαδὴ βωμὸς ἀφισρωμένος εἰς αὐτὸν ὡς ἥρωα. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ βᾶθρου εἶνε ἀκατάξεστος, ὥστε φαίνεται ὅτι ἔφερεν ἐπικείμενον ἕτερον λίθον, πιθανῶς ἰσχάραν, ἡ δὲ προσθία εἶνε ἄνωθεν καὶ κατὰ τὰ πλάγια ἀποκεκρουσμένη, ἀλλ' ὁμως εἶνε φανερόν ὅτι πρὸ τοῦ πρώτου ἀπεξεσμένου στίχου τῆς ἐπιγραφῆς δὲν ὑπῆρχον ἄλλα γράμματα, ἐκτὸς ἂν τινα ἦσαν κεχαραγμένα ἐπὶ τοῦ ἐπικράνου. Ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει τὸν πρῶτον καὶ τὸν τελευταῖον στίχον ἀπεξεσμένους, εἶνε δὲ γεγραμμένη διὰ γραμμάτων ἀρχαϊζόντων ἀπομιμουμένων τὸ σχῆμα τῆς προση-

κλειδείου γραφῆς, ἀδεξίως ὁμως καὶ ἀνευ ἀκριβοῦς γνώσεως αὐτῆς. Τὸ Η ἰδηλώθη οὕτω Ε.

Τὸ μῆκος τοῦ ἐν ἀρχῇ ἀπεξεσμένου στίχου εἶνε ἀκριβοῦς ἴσον πρὸς τὸ τοῦ δευτέρου, τὸ δ' ἐν ἀρχῇ ὑπάρχον γράμμα αὐτοῦ ἔχει καταλείπει ἶχνος τι, ὅπερ δύναται νὰ ἀνήκη εἰς Ε. Ἐκ τούτου εἰκάζω ὅτι αὐτόθι ἐκεῖτ' ἡ δοτικὴ ἘΡΩΔΕΙ, ἣται Ἑρώδη, τὰ γράμματα ὁμως πρέπει νὰ ὑπόθεθῶσι μικρότερα τῶν τοῦ δευτέρου στίχου, ἐπειδὴ κλείονα ὄντα ἐκείνων ἐχώρουν ἐν ἴσῳ διαστήματι. Ὁ δὲ τελευταῖος ἀπεξεσμένος στίχος ἀρχόμενος ὅθεν καὶ ὁ προτελευταῖος ἔχει μῆκος ὀλίγον τι μικρότερον αὐτοῦ ὡς καταλήγων κάτωθι τοῦ γράμματος Ω. Ἡ συμπλήρωσις αὐτοῦ εἶνε ἀβεβαία, ἀλλ' ὁμως νομιζῶ ὅτι μετὰ τινος πιθανότητος ἡ ὅλη ἐπιγραφή δύναται νὰ ἀναγνωσθῆ ὡς ἐξῆς:

[Ἑρώδη]
ἥρωϊ
τῷ
Μαραθωνίῳ
[ἢ πόλις ἀνέθηκεν].

Ἡ ἀνέυρεσις τοῦ βάθρου τούτου ἐνφοδομημένου καὶ μετ' ἀπεξεσμένων τῶν σημαντικωτέρων στίχων τῆς ἐπιγραφῆς δηλοῖ βεβαίως ὅτι τὸ μνημεῖον τοῦ Ἑρώδου δὲν διατηρήθη εἰμὴ βραχὺν μόνον χρόνον μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, καταστραφέν ἢ τοῦλάχιστον σμικρυνθέν ὑπὸ ἀνθρώπων ἐχθρικοῦς διακειμένων πρὸς τὴν μνήμην αὐτοῦ καὶ ἰσχυόντων ἐν τῇ πόλει. Πιθανώτερον μοι φαίνεται ὅτι ἡ καταστροφή τοῦ μνημείου δὲν ἦτο ὀλοσχερής, ἀλλὰ μόνον μερικὴ, δηλαδή ὅτι ἐξηφανίσθησαν μόνον ἐκεῖνα τὰ μέρη, ἅτινα ἀνεδείκνυσον αὐτὸ μνημεῖον ὄχι κοινοῦ θνητοῦ, ἀλλ' ἥρωος. Ἴσως δὲ πρὸς μείζονα ταπεινώσιν τοῦ Ἑρώδου καὶ ἐξίσωσιν αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους πολίτας ἀφίθη τότε ὁ τόπος οὗτος ἐλεύθερος πρὸς ταφὴν καὶ ἄλλων νεκρῶν, διότι παλαιότερου τάφου οὐδὲν ἶχνος ἐφάνη αὐτόθι, πάντα δὲ τὰ εὑρισθέντα νεκρικὰ μνημεῖα μοι φαίνονται νεώτερα τοῦ Ἑρώδου.

Βραδύτερον φαίνεται ὅτι ἐκτίσθη ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λάφου οἰκοδόμημά τι ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸν ἐπὶ τοῦ ἀπέναντι λάφου ἰδρυμένον

Βωμόφ του 'Ηρώδου.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ναὸν τῆς Τύχης, διότι ὁ ἐπικαλύπτων τὴν προειρημένην σαρκοφάγον τοῖχος εἶχε κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἰσόχρους ὄψιν κεκλιμένου ἐπιπέδου ὁμοιοτάτου πρὸς τὸ ἐπὶ τοῦ ἀπέναντι λόφου κατὰ τὸ αὐτὸ ὕψος κατεσκευασμένον, ὥστε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν μοί ἐφάνη εὐλογος ἡ ὑπὸ τινος τῶν παρισταμένων ἐκφρασθεῖσα εἰκασία ὅτι ἀμφοτέρω τὰ κεκλιμένα ἐπιπέδα ταῦτα ἦσαν ὑπόβαθρα κλιμάκων ἀγούσων πρὸς τὰ ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν λόφων οἰκοδομήματα. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς δὲ τοῦ λόφου τούτου ὑπερέκει τῆς θέσεως τῆς σαρκοφάγου σώζεται καὶ εὐτελές τι στρωτὸν ἀκροπεδίον οἰκοδομήματος ἰκανῶς εὐμεγέθους. Ὁ ἐπὶ τῆς σαρκοφάγου ὁμοῦ τοῖχος ἀναμφιβόλως δὲν ἐκτίσθη ἄπας τότε, διότι συνίστατο ἐκ τριῶν διακεκριμένων μερῶν, ὧν τὸ ἐν τοῦλάχιστον ἦτο προφανῶς σύγχρονον τῆς σαρκοφάγου. Μοί φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ σαρκοφάγος ἦτο προωρισμένη νὰ κατατεθῆ ἐν ὑπογείῳ κτιστῷ θαλάμῳ, ἀλλ' ἐπειτα χάριν οἰκονομίας ἢ ἔνεκα σπουδῆς ἐπεκαλύφθη ἄπλως διὰ τοῦ κακῶς κατεσκευασμένου τοῖχου, ἐφ' οὗ ἀνηγέρθη στήλη τις, κατόπιν δὲ κατασκευαζομένης τῆς πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου ἀγούσης κλίμακος ὁ τοῖχος ἐπηυξήθη διὰ νέας προσθήκης, τὸ δὲ παλαιὸν αὐτοῦ μέρος ἐπιδιορθωθὲν καταλλήλως ἐχρησίμευσεν μετὰ τοῦ προστεθειμένου ὡς ὑπόβαθρον τῆς κλίμακος ταύτης.

Ἐν τῷ παλαιότερῳ μέρει τοῦ περιβάλλοντος τὴν σαρκοφάγον τοῖχου πλὴν τοῦ προειρημένου βάθρου τοῦ Ἡρώδου εὐρέθησαν ἐμφκοδομημένοι καὶ νεκρικοὶ τινες στήλαι συντετριμμένοι καὶ τεμάχια ἄλλων στηλῶν προερχομένων βεβαίως ἐκ τῶν περίξ τάφων. Τούτων αἱ σπουδαιότεραι καὶ σχεδὸν ἀκέραιαι εἶνε δύο, ἧτοι ἡ τοῦ ὀρθογράφου Τιμοκράτους, περὶ ἣς διαλαμβάνει διὰ μακρῶν κατωτέρω ὁ ἐκδότης τοῦ περιοδικοῦ τούτου, καὶ ἡ ἐν τῷ παρενθέντῳ πίνακι Γ' εἰκονιζομένη, ἔχουσα ὕψος 1 μ. καὶ πλάτος 0,53. Πρὸ τῆς ἐνοικοδομήσεως αὐτῆς εἶχε χρησιμεύσει καὶ πρὸς ἄλλην τινὰ χρεῖαν, ὡς δηλοῦσι δύο εὐμεγέθεις ὅπαι διαπερῶσαι τὸ μάρμαρον ἐκατέρωθεν τῆς ἀπεικονισμένης γυναικείας μορφῆς. Φέρει δ' ἡ στήλη ἄνωθεν τὴν ἐξῆς ἐπιγραφήν, ἧς ἐκατέρωθεν εἶνε ἐμπεπηγμένοι δύο μικροὶ ἤλοι σιδηροὶ πρὸς ἐξάρτησιν ταινιῶν ἢ στεφανωμάτων.

ΕΡΩΝΙΟΝ ΗΧΑΙΡΕ ΑΓΑΘΗΣ ΩΦΡΩΝ ΖΗΣΑΣ ΑΚΑΛΩ
ΕΤΗ ΕΙΚΟΣΙ ΠΕΝΤΕ ΤΕΧΝΗΣ ΠΛΕΩΤΙΚΗΣ &

Ἑρμιόνη χεῖρε, ἰγαθή, σώφρων, ζήσασα καλῶς
 ἔτη εἴκοσι πέντε, τέχνης μαιωτικῆς.

Ἡ φράσις μαιωτικῆ τέχνη, εἶνε γνωστὴ ἐκ τῶν Ἠθικῶν τοῦ Πλουτάρχου (σελ. 1000 E), δηλοῖ δὲ ὅ,τι καὶ τὸ μαιευτικὴ τέχνη ὄθεν ἢ ἐν τῇ στήλῃ ἀπεικονιζομένη νεκρά, καίπερ νεαρά τὴν ἡλικίαν, ἦτο μαία ἐξ ἐπαγγέλματος. Τῆς τέχνης δ' αὐτῆς σύμβολα βεβαίως εἶνε τὸ ἀνωθεν πρὸς δεξιὰν τῆς μορφῆς ἀπεικονιζόμενον χειρουργικὸν ἔργαλειον, ἦτοι ἡ σπαθομήλη, καὶ τὸ πρὸς δεξιὰν κυτίον, χρησιμεῦον πιθανῶς πρὸς ἐνθεσιν φαρμάκων. Τῆς σπαθομήλης ἡ χρῆσις ἦτο συχνὴ ἐν τῇ μαιευτικῇ τῶν ἀρχαίων, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου ἐν λ. μῆλη καὶ σπαθομήλη συνηγμένων μαρτυριῶν. Ἀξιοσημείωτον δ' εἶνε ὅτι ἐν τάφῳ τινὶ παρὰ τὴν Ἱερὰν Ὀδὸν μεταξὺ τῆς διασταυρώσεως τῆς ὁδοῦ ταύτης μετὰ τῆς γραμμῆς τοῦ σιδηροδρόμου Πελοποννήσου καὶ τοῦ ἐργοστασίου τοῦ φωταερίου, ὅστις ἀνεσκάφη ἐνώπιόν μου τῇ 16 Μαρτίου 1905, εὐρέθη χαλκῆ σπαθομήλη ὁμοιοτάτη πρὸς τὴν ἐν τῇ παρούσῃ στήλῃ ἀπεικονισμένην καὶ προσέτι ἀγγεῖον ὑάλινον ἀλθαστροειδές, χαλκοῦν δισκάριον διαμέτρου 0,05, ὅπερ πιθανῶς εἶνε ὁμοίωμα κατόπτρου¹, καὶ τέταρτον ἐνώτιον χρυσοῦν δικάλιθον καταλήγον κατὰ τὸ ἐν ἄκρον εἰς κεφαλὴν ταύρου². Τὸ ἐνώτιον καὶ τὸ κάτοπτρον (ἂν εἶνε κάτοπτρον) δηλοῦσιν ὅτι ὁ τάφος ἀνήκεν εἰς γυναῖκα, ὄθεν ἢ ἐν αὐτῷ εὐρεθῆσα σπαθομήλη πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἔργαλειον τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτῆς ὡς μαίας.

¹ Ὅμοιον χαλκοῦν δισκάριον εὐρέθη αὐτόθι ἀνευ οὐδενὸς ἄλλου κτερίσματος καὶ ἐν ἄλλῳ τινὶ τάφῳ κειμένῳ πλησίον τοῦ ἀνωτέρου καὶ ἀνεσκαφέντι τῇ 27 Μαΐου 1905. Ὁ τάφος οὗτος περιεῖχε δύο νεκροὺς παιδικῆς ἡλικίας, ἂν ὁ ἕτερος ἐφαίνετο ὅτι εἶχε ταφῇ ὑλάζων κατατεθεὶς ἱκανὸν χρόνον ὑστερον τοῦ πρώτου, ἀφοῦ μετετοπίσθησαν τὰ ὅστα αὐτοῦ, διαλελυμένα ἤδη. Ἐκ τῶν καλυπτουσῶν τὸν τάφον ταῦτον κεραμίδων μοι φαίνεται ὅτι ἦτο ἱκανῶς παλαιότερος τῶν ἀπὸ Χριστοῦ χρόνων.

² Ἐπειδὴ ἡ ἀνεσκαφὴ τοῦ τάφου τούτου ἀπροόπτως εὐρεθέντος ἐξετελέσθη δυστυχῶς ἐν σπουδῇ καὶ δι' ὄλως ἀπειροῦ σκαφέως, τὸ ἐνώτιον ταῦτα διελαθε καὶ εὐρέθη ὀλίγα λεπτά μετὰ τὴν ἐκείθεν ἀναχώρησίν μου ὑπὸ τινος κορασίου ἀνασκαλεύσαντος τὰ χεῖματα, ἀναμφιδόλως δ' ὑπῆρχεν ἐν τῷ τάφῳ καὶ ἕτερον ἐνώτιον, ὅπερ ἀπωλείσθη. Περὶ τοῦ εὐρεθέντος ὁμοῦ ἐνώτιου ὑπάρχει τελεία βεβαιότης ὅτι ἐκ τοῦ τάφου τούτου προήρχετο καὶ ὄχι ἄλλοθεν, διότι κατεσχέθη ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνεύρεσίν καὶ πολλοὶ παρόντες εἶδον πῶς ἀνευρέθη. Τὰ εὐρήματα τοῦ τάφου τούτου εἰσῆχθησαν εἰς τὸ Ἑθνικὸν Μουσεῖον.

Στάλη τῆς Μαιας Ἐρμιόνης.

Ἐκ τῶν λοιπῶν ἐν τῷ αὐτῷ τοίχῳ ἐνωκοδομημένων νεκρικῶν στηλῶν καὶ τεμαχίων στηλῶν αἱ ἀξιολογώταται εἶνε αἱ ἀκόλουθοι :

Α'. Στήλη ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἧς σώζονται πέντε τεμάχια συναρμολογῶντα, ἠλλοίπει δὲ ἅπαν τὸ κάτω μέρος, τὸ ἡμισυ τοῦ πρὸς ἀριστερὰν πλευροῦ καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ πρὸς δεξιάν. Μέγιστον σωζόμενον ὕψος μετὰ τοῦ ἀετώματος 1,05, πλάτος 0,65. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀετώματος εἰκονίζεται ἄσπις, ἐν δὲ τῇ πρὸς δεξιάν γωνίᾳ κύων. Πρὸς δεξιάν παρίσταται νεανίας ἔχων τὸ σῶμα γυμνόν, φορῶν δὲ ἐπὶ τῶν ὤμων χλαμύδα, ἰστάμενος ὀρθίως, κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς βραχθοειδῆς τι ἀντικείμενον ἠλλιπῆς νῦν, πρὸς ἀριστερὰν δὲ γυνὴ πεπλοφοροῦσα, ἧτις ἔνεκα τοῦ μεγαλυτέρου μεγέθους αὐτῆς φαίνεται ὅτι παρίστατο καθήμενη. Ἄνωθεν τοῦ νεανίου ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή

ΠΡΑΞΙΤΕΛΗΣΣΩΤΟΥ
ΕΙΦΙΣΤΙΑΔΗΣ

Ἡραξιτέλης Σώτου
Εἰφιστιάδης

Ἡ ὑπεράνω τῆς γυναικείας μορφῆς ἐπιγραφή ἠλλοίπει.

Β'. Τρία τεμάχια στήλης λευκοῦ μαρμάρου, τὰ μὲν δύο συναρμολογῶντα, τὸ δὲ τρίτον περιέχον τὴν κεφαλὴν τῆς παρισταμένης μορφῆς μὴ συναρμολογῶν πρὸς τὰ λοιπὰ. Ἡ ὀπισθία ἐπιφάνεια τῆς στήλης ἦτο περιφερῆς, ἐν δὲ τῇ ἐμπροσθίᾳ ἐντὸς λαξευτοῦ ἀψιδωτοῦ σηκοῦ παρίσταται γυνὴ ὀρθία ἱματιοφοροῦσα. Ὑψος τῶν δύο κάτω τεμαχίων ὁμοῦ 0,57, τοῦ τρίτου 0,33, πλάτος 0,36, τοῦ τρίτου τεμαχίου σωζόμενον πλάτος 0,29. Ἐπιγραφή δὲν σώζεται. Ἡ τέχνη εἶνε οἷα ἡ τῶν ὑστέρων ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Γ'. Τεμάχιον ἐπιτυμβίου κιονίσκου ἠλλιπῆς κάτωθεν. Ὑψος 0,40

ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ
ΔΙΟΣΚΟΥΡΙΔΟΥ
ΚΗΦΙΣΙΕΥΣ

Ἡράκλειτος
Διοσκουρίδου
Κηφισιεύς

Δ'. Τεμάχιον στήλης ὑπογλαυκοῦ μαρμάρου μετ' ἀετωματίου πανταχόθεν ἠλλιπῆς. Ὑψος 0,38, πλ. 0,29.

ἸΣΤΙΑΙΟΥ
ΓΑΡΓΗΤΤΙΟΣ

- - (Ἐ)στιαίου
Γαργήττιος

Ε'. Τεμάχιον κυλινδρικής στήλης ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἀκέραιον μόνον ἄνωθεν. Ὑψος 0,35, διάμετρος περίπου 0,12.

ΟΥΑΡΙΟΣΕΥ
ΠΡΕΠΗΣΑ
ΘΗΝΑΙΟΣΕΝ
ΘΑΔΕΚΕΙΤΑΙ
ΑΦΘΟΡΟΣΕ
ΤΩΝΙΣΗ
ΜΕΡΩΝ
ΚΓ

Οὐάριος Εὐ-
πρέπης Ἀ-
θηναῖος ἐν-
θάδε κεῖται.
Ἄφθορος ἐ-
τῶν ἰς ἡ-
μερῶν
κγ'

Αὐτόθι ἐν τῷ Σταδίῳ ἀλλ' ὄχι ἐνφοδομημένοι ἐν τῷ προειρημένῳ τοίχῳ εὐρέθησαν αἱ ἐξῆς ἐπιγραφαί·

α') Τεμάχιον ὑπογλαύκου μαρμάρου ἀκέραιον μόνον ἄνωθεν. Ὑψ. 0,19, πλ. 25, παχ. 0.12. Τὰ γράμματα τῶν δύο ἐν ἀρχῇ στίχων ἔχουσι μέγεθος 0,01, ὑποκάτω δ' αὐτῶν σώζονται τμήματα δύο ἐγχαράκτων στεφάνων ἐλαίας, ἐντὸς δὲ τοῦ ἐνός τούτων (τοῦ πρὸς δεξιάν) σώζονται τρία γράμματα προσέτι

ΞΕΠΙ,ΡΡΕΝΕΙΔΟΥΑΡΧΟΝ
ΙΙΔΗΝΚΤΗΣΩΝΙΔΟΥΟΗΣ
(ἐντὸς στεφάνου)
ΟΔΗ

-ς ἐπί ('Α)ρρενείδου ἄρχον[τος
-(ν)ίδην Κτησωνίδου Ὀῆ[θεν
Ὀ δῆ[μος]

Περὶ τῶν χρόνων τοῦ ἄρχοντος Ἀρρενείδου πρβλ. Kirchner Pro-
sopogr. Att. I, σελ. 154, II, σελ. 449 καὶ 637.

β') Τεμάχιον στήλης κυλινδρικής λευκοῦ μαρμάρου πανταχόθεν ἑλλιπίς. Ὑψος 0,30.

Ε.Π.Δ. της Ε.Ε.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΛΕΙ
 ΟΝΥΣΙΟΥ
 ΛΑΜΠΤΡΕ
 ΩΝ
 ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣ
 ΙΣΙΚΙΟΥ
 ΜΕΙΛΗΣΙΟΣ

(μ)ε
 Διο|νυσίου
 εκ|Λαμπρέ-
 ων
 *Απο|λλώνιος
 -σικίου
 (Μ)ειλήςσιος

Τὸ ἐν τῷ προτελευταίῳ στίχῳ ὄνομα δὲν δύναται προχειρῶς νὰ συμπληρωθῶ. Ἡ ἐν ἀρχῇ αὐτοῦ ὀρθία κεραία δύναται νὰ ἀνήκη εἰς Η, Ι, ἢ Ν.

Υ') Τεμάχιον στήλης λευκοῦ μαρμάρου ἀκέραιον μόνον πρὸς ἀριστεράν. Υψ. 0,35, πλ. περίπου 0,22.

ΙΣ
 ΤΩΗ
 ΟΥΑΡΟ
 ΑΝΘΗΚ
 ΜΗΜΗ
 ΡΙΝ

Ουάρου
 ἀνέθηκιν
 μνήμης χά-
 ριν

Κατὰ τὴν βραχείαν ταύτην ἀνασκαφὴν δὲν ἐξηρευνήθη ἐπαρκῶς εἰμὴ μικροτάτον μόνον διάστημα περὶ τὴν σαρκοράχυν, ἔμεινε δ' ὅλως ἀνεξερευνήτον ἅπαν τὸ ὑπόλοιπον ἄνω μέρος τοῦ λόφου, ὅπερ ἀνασκαπτόμενον μέλλει κατὰ πάσαν πιθανότητα νὰ ἀποκαλύψῃ καὶ ἄλλα μνημεῖα τῆς ἱστορίας τοῦ Σταδίου ὅχι ἀνάξια λόγου.

Καὶ ταῦτα μὲν ἔκ. Σκιᾶς περὶ τῶν ἀνασκαφῶν. Ἐγκαίρως δὲ διαγνοῦς οὗτος τὴν παλαιογραφικὴν σημασίαν τῆς στήλης τοῦ Τιμοκράτους, ἧς ἀπλή μνεῖα ἔγεινεν ἄνωτέρω, ἐπέστρεψέ μοι μετὰ πολλῆς τῆς ἐλευθεριότητος τὴν μελέτην καὶ δημοσίευσιν αὐτῆς.

Ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Σκιά ὑποδειχθεῖσα μοι στήλη ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἀποκειμένη ἐπὶ καὶ τὴν σήμερον ἐν τῷ παρὰ τὸ Στάδιον φυλακείῳ τῆς ἐπιτροπῆς, ἔχει ὕψος μὲν 0,95, πλάτος δὲ 0,73 καὶ πάχος 0,043 τοῦ γαλλικοῦ μέτρου. Σύγκειται δ' ἐξ ἀναγλύφου καταλαμβάνοντος τὸ πλεῖστον τῆς στήλης καὶ ἐξ ἐπιγραφῆς ὑπερκειμένης αὐτοῦ, καθ' ἣ βλέπει ὁ ἀναγνώστης ἐν τῇ τσιγκογραφίᾳ τοῦ παρενθέτου πίνακος Δ' γενομένη ἐκ φωτογραφίας.

Ἀναγινώσκεται δ' ἡ ἐπιγραφή εὐκόλως ὧδε μετὰ χωρισμὸν τῶν ἐξῆς ἐγκεκολαμημένων καὶ ἠνωμένων γραμμάτων

ΠΕ

ΣΤΗΛΗ ΤΙΣ Σ ΕΣΤΗΣΕΝ ΑΡΙΠΡΕΩΣ ΕΣΟΡΑΣΘΑΙ ΜΗΤΗΡ
ΤΕΙΜΟΚΡΑΤΟΥΣ ΙΝ ΕΧΗ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΝ ΑΥΤΗ ΜΝΗΣΚΕ
ΣΘΑΙ ΖΩΣΑ ΕΟΥ ΤΕΚΝΟΙΟ ΠΡΟΣΩΠΟΝ ΕΝΚΕΧΑΡΑ
ΓΜΕΝΟΝ ΟΥΝΟΜΑ ΗΔ ΕΤΕΩΝ ΑΡΙΘΜΟΝ ΕΙΧΕΝ ΓΑΡ
ΕΙΚΟΣΤΟΝ ΤΕ ΚΑΙ ΕΝΑΤΟΝ ΟΡΘΟΓΡΑΦΩΝ ΤΟ ΠΑΡΟΣ

Μικρογραφομένη δ' ἡ ἐπιγραφή ἔχει ὡς ἐξῆς

Στήλη τις σ' ἔστησεν ἀριπρεπέως ἐσορᾶσθαι ; Μήτηρ
Τειμοκράτους, ἐν' ἔχη παραμύθιον αὐτῇ μνήσκε-
σθαι ζῶσα ἐοῦ τέκνοιο πρόσωπον ἐνκεχαρα-
γμένον, οὔνομα ἠδ' ἐτίων ἀριθμὸν. Εἶχεν γὰρ
εἰκοστὸν τε καὶ ἑνατον ὀρθογραφῶν τὸ πάρος.

Ἡ δὲ λέξις αὐτῆ ὀρθογραφῶν ἐν τέλει τῆς ἐπιγραφῆς προφανῶς δηλοῖ αὐτὸ τὸ ἔργον τοῦ θανόντος. Καὶ πράγματι εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἀναφέρονται τὰ σύμβολα τὰ ἐγγεγλυμμένα ἐπὶ τῆς στήλης. Ἐπὶ ταύτης βλέπομεν πλὴν τῆς ἐξ ἀριστερῶν τῶ ὀρῶντι τεφροδόγου κάλπιδος δύο σύμβολα χαρακτηρίζοντα τὸ ἔργον τοῦ Τιμοκράτους. Καὶ δὴ πρῶτον ἡ ἐξ ἀριστερῶν αὐτοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ ὀρῶντος χαμαὶ κειμένη δέσμη οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ δέσμη κυλίνδρων παπύρου. Εἶνε ὁμοία πρὸς ἐκείνας, ὧν γίνε-

Ἡ στήλη τοῦ ὀρθογράφου.

Ε. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΗΣ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ται λόγος παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει, λέγοντι δέσμας πάνυ πολλὰς δικανικῶν λόγων Ἰσοκρατείων περιφέρεισθαι ὑπὸ τῶν βιβλιοπωλῶν¹. Εἶνε αὐταὶ αὐταὶ αἱ fascies librorum τοῦ Αὔλου Γελλίου².

Τοιαύτας δέσμας βλέπομεν περιεχομένας ἐν κιβωτιδίῳ, ὅπερ παρὰ Λατίνοις ἐκαλεῖτο *scrinium* ἢ *scapus*³. Τὸ αὐτὸ δὲ κιβωτιδίων καλεῖται παρὰ τῷ Ἰουδυναλίῳ *capsa* (*quem sequitur custos angustae vernula capsae*)⁴ ἢ *cista* (*Graecos servabat cista libellos*)⁵.

Προήρχετο δὲ ἡ *cista* τοῦ Ἰουδυναλίου ἐκ τῆς ἐλληνικῆς λέξεως *κίστη*. Παρ' Ἀριστοφάνει ἀναγινώσκομεν ἐνεγκάτω μοι δεῦρο τὴν κίστην *ις ὡς τάχιστα*⁶. Ἄλλ' ὑπῆρχε, καθ' ἃ εἰκάζω, παρ' Ἑλλησι καὶ ὁ ὄρος βιβλιοφόριον, ὃν εὐρίσκομεν ἐν τοῖς *Interpretamenta* τοῦ ὑπ' ἀρ. 306 κώδικος τῆς ἐν Montpellier τῆς Γαλλίας βιβλιοθήκης, ἔργου, ὅπερ κατὰ τὴν εὐφυᾶ εἰκασίαν τοῦ ἐκδόντος αὐτὸ *Boucherie* ἀπέρρευσε ἐκ τοῦ Ἰουλίου Πολυδεύκου καὶ ἀνέρχεται περίπου εἰς τὸ διακοσιοστὸν μετὰ Χριστὸν ἔτος⁷.

Ἄλλως δὲ τὴν αὐτὴν κίστην βλέπομεν, ὡς γνωστὸν, παρὰ πόδας τοῦ ἀγάλματος τοῦ Δημοσθένους τοῦ ἐν τῷ *Braccio nuovo* τοῦ Βατικανοῦ⁸ καὶ τοῦ Σοφοκλέους ἐν τῷ *Laterano*⁹.

¹ Παρὰ *Διονυσίῳ* τῷ Ἀλιμαρναεῖ (Περὶ τῶν ἀρχαίων ῥητόρων. Ἰσοκράτης 18). Πρὸς Aristotelis qui ferebantur librorum fragmenta collegit *Val. Rose*. Ἐν Λειψία. 1886 σ. 120 ἀπόσπ. 140.

² IX, 4.

³ *Birt* Das antike Buchwesen. Ἐν Βερολίνο, 1882 σ. 240.

⁴ X, 117.

⁵ III, 206.

⁶ Σφήκας στ. 529.

⁷ *Boucherie* ἐν Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque Nationale. Τόμ. ΚΓ' (1887) μέρ. ε' σ. 447. Πρὸς *Birt* ἐνθ' ἀν. σ. 16.

⁸ Ἰδὲ εἰκόνα ἐκ φωτογραφίας ἐν τοῖς τοῦ *Baumeister* Denkmäler des klassischen Alterthums. Τόμ. Α' σ. 425. — *Furtwängler-Urlichs* Denkmäler griechischer und römischer Skulptur. Ἐν Μονάχῳ. 1898 τ. 162. Αὐτόθι ἐν σ. 154 σημειοῦται, ὅτι ἡ κίστη εἶνε συμπληρωμένη ἐν νεοτέραις χρόνοις.

⁹ *Baumeister* ἐνθ' ἀν. Τόμ. Γ' σ. 1685. — *Furtwängler - Urlichs* ἐνθ' ἀν. σ. 150.

Ἄλλὰ καὶ ἐκτὸς κίστης ὄρωνται ἀπεικονισμένοι πάπυροι, ἀποτελοῦντες δέσμην ὁμοιάζουσαν πρὸς τὴν τῆς στήλης τοῦ Παναθηναϊκοῦ Σταδίου. Τοιαῦται δέσμαι ἐστοιβάσμεναι ἐν βιβλιοθήκῃ εἰκονίζονται ἐν ἀναγλύφῳ ῥωμαϊκῆς τινος σαρκοφάγου¹. τοιαύτη δὲ εἶνε καὶ ἡ εἰκονιζομένη ἐν τῷ κώδικι τῆς *Notitia dignitatum*?

Τὸ δὲ διαστέλλον τὴν ἡμετέραν στήλην ἀπὸ τῶν πλείστων μέχρι τοῦδε γνωστῶν παραστάσεων εἶνε τὸ ὅτι ἐπὶ τούτων μὲν οἱ ἀναγινώσκοντες ἢ γράφοντες εἰκονίζονται συνήθως καθήμενοι, ὁ δὲ Τιμοκράτης ἀπ' ἐναντίας παριστάνεται ἐν τῇ ἡμετέρᾳ στήλῃ ἱστάμενος.

Καὶ δὴ αἱ ἀρχαῖαι γραφαὶ πηγαὶ παρέχουσι προφανῆ μαρτυρίαν, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἀνεγίνωσκον καθήμενοι. Τοῦτο διδάσκουσιν ἡμᾶς ὁ Ξενοφῶν, ὁ Λουκιανός, ὁ Κικέρων, ὁ Τάκιτος, αἱ Διατάξεις τῶν Ἀποστόλων.

Καὶ παρὰ μὲν τῷ Ξενοφῶντι ἀναγινώσκομεν ἐν τῷ Συμποσίῳ τάδε· *Καὶ ὁ Χαρμίδης εἶπεν Ἄλλὰ τί δὴ ποτε, ὦ Σώκρατες, ἡμᾶς μὲν οὕτω τοὺς φίλους μορμολύττη ἀπὸ τῶν καλῶν, αὐτὸν δέ σε, ἔφη, ἐγὼ εἶδον ναὶ μὰ τὸν Ἀπόλλω, ὅτε πικρὰ τῷ γραμματιστῇ ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ ἀμφότεροι ἐμαιοτεύετε, τὴν κεφαλὴν πρὸς τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν ὄμω γυμνὸν πρὸς γυμνῷ τῷ Κριτοβούλου ὄμω ἔχοντα*².

Ὁ δὲ Λουκιανός λέγει περὶ τοῦ ἔθους τοῦ κάθησθαι ἐν τῷ ἀναγινώσκειν τάδε· *μηδὲ ὅπου καθίζης ἔχων ὀρθὸς ὑπ' ἀπορίας ἀναγινώσκεις τὸ βιβλίον προχειρισάμενος*³.

Ὁ δὲ Κικέρων λέγει· *Quo eum venissem, vidi in bibliotheca*

¹ *Mazois Palais de Scaurus Πίν. XVIII σ. 292.* — *Baummeister* ἐνθ' ἄν. Τόμ. Α' σ. 316. — *Daremberg - Saglio Dictionnaire des antiquités Τόμ. Α' σ. 708 lig. 852.* — *Schreiber Kulturhistorischer Bilderatlas. I. Alterthum Ἐν Λειψίῳ. 1885 Πίν. XCI, 8.*

² Ἴδα τὴν εἰκόνα προγεύρωσ παρὰ τῷ *Schreiber* ἐνθ' ἄν. Πίν. XCC, 4.

³ *Ξενοφῶντος Συμπόσιον IV, 27.*

⁴ *Λουκιανοῦ Περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων 26.*

sedentem M. Catonem, quem ibi esse nescieram, multis circumfusum Stoicorum libris¹.

Καὶ ὁ Τάκιτος δὲ λέγει τὰ ἑξῆς· igitur ut intravimus cubiculum Materni, *sedentem* ipsum et, quem privie recitaverat, librum, intra manum habentem deprehendimus².

Ἐν δὲ ταῖς λεγομέναις Διατάξεσι τῶν Ἀποστόλων ἀναγινώσκωμεν· Καθεζόμενος ἔνδορ ἀναγίνωσκε τὸν νόμον, τὰς βασιλείας καὶ τοὺς προφήτας³.

Ἀλλὰ καὶ μνημεῖα τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν ἔρχονται ἐπὶ κόουρα πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἔθους τούτου. Ἐπὶ ἀναγλύφου τυρρητικοῦ, εὑρεθέντος ἐν Κλουσίῳ (Chiusi), εἰκονίζεται νεανίας, ὅστις ἀναγινώσκει καθηήμενος⁴. Καὶ τυρρητικὸς δὲ θακτυλιόλιθος, ἀποκείμενος ἐν Παρισίοις, παριστάνει νεανίαν καθηήμενον καὶ ἀναγινώσκοντα ἐν πινακίδι ἀριθμητικῇ, ἣν κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς⁵.

Ὅμοίως δ' ἔχομεν παραστάσεις καθημένων καὶ γραφόντων. Τοιοῦτό τι βλέπομεν ἐπὶ τοῦ γνωστοτάτου ἀγγείου τοῦ Δούριδος τοῦ εὑρεθέντος ἐν Ἀγύλλῃ (Caere) καὶ ἀποκειμένου ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Βερολίνου, ἐφ' οὗ εἰκονίζονται διάφοροι σκηναὶ τοῦ μαθητικοῦ βίου ἐν Ἀθήναις. Εἷς τῶν ἐπ' αὐτοῦ παριστανομένων νεανίσκων κάθηται γράφων ἐν τῇ πινακίδι ἣν κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς, φέρων ἐν τῇ ἀριστερᾷ τὸν στυλόν⁶.

Κατ' ἀντίθεσιν δὲ τῶν μαρτυριῶν τούτων τῶν συγγραφέων

¹ Κικέρωνος De finibus III, 2, 7.

² Τακίτου De orat. Dial. 3.

³ Mansi Amplissima Conciliorum Collectio Τόμ. Α' σ. 277. ἴσως ἐν ταῦτοις ἡ λέξις καθεζόμενος συνδεομένη μετὰ τοῦ ἐπομένου ἔνδορ ἠδύνατο νὰ σημαίνει καὶ ἀπλῶς τὴν κατ' οἶκον διαμονήν.

⁴ Annali dell' Istituto Τόμ. ΛΓ' (1864) Πίν. Α. — Schreiber Kulturhistorischer Bilderatlas. I. Alterthum. Πίν. XC, 6.

⁵ Fabretti Corpus Inscriptionum Italicarum ἀρ. 2578. — Schreiber Kulturhistorischer Bilderatlas Πίν. XVII, 4.

⁶ Michaelis ἐν Archäologische Zeitung. Neue Folge Τόμ. Γ' (1874) σ. 1 κ. ε καὶ Πίν. 1. — Monumenti dell' Istituto Τόμ. Θ' Πίν. IIV. — Σπ. Ἀδμ. πρὸν Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Α' σ. 531. — Schreiber Kulturhistorischer Bilderatlas Πίν. XC, 1-2.

καὶ τῶν ἀνωτέρω ἀναγραφεισῶν παραστάσεων ἐπὶ μνημείων ὁ Τιμοκράτης τῆς ἡμετέρας στήλης εἶνε ὄρθιος, καθ' ἃ ἄλλως ἱσταμένους δικαιούμεθα νὰ ἐκλάβωμεν τοὺς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων ἢ ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἀναγινώσκοντας τὰ γραμματεῖα ἢ τοὺς νόμους, ἱσταμένην δὲ βλέπομεν καὶ τὴν Ἀθηναῖαν, ὅπου παριστάνεται κρατοῦσα δέλτον. Κρατεῖ δὲ ὁ Τιμοκράτης διὰ τῆς δεξιᾶς τὸν κάλαμον, καθ' ἃ ὁ νεανίσκος τοῦ ἀγγείου τοῦ Δούριδος τὸν στῦλον. Ἀλλὰ τί εἶνε τὸ ἀντικείμενον ὅπερ κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς; Εἶνε ἄρα δίπτυχον;

Μέχρι τοῦδε σπανιώτατα μόνον ἔχομεν ἐν τῇ ἑλληνικῇ παλαιολογίᾳ παραδείγματα κηρωτῶν πινακίδων διπλῶν. Καὶ ποιεῖται μὲν ὁ Ἡρόδοτος μνείαν διπτύχου πινακίδος σταλείσης ὑπὸ τοῦ Δημαράτου εἰς τοὺς Σπαρτιάτας¹. Ἀλλ' αἱ πλείστα τῶν γνωστῶν πινακίδων εἶνε τρίπτυχοι. Οὐχ ἦττον ἔχομεν ὅπωςδῆποτε ἀπεικονίσεις τριπτύχων τε καὶ οὐκ ὀλίγων διπτύχων πινακίδων κεκλεισμένων ἢ ἀνεπτυγμένων ἐπὶ ἀγγείων ἑλληνικῶν τοῦ πέμπτου καὶ τοῦ τετάρτου αἰῶνος π. Χ., δημοσιευθέντων ὡς τὸ πλεῖστον ὑπὸ τοῦ Tischbein², τοῦ δουκὸς de Luynes³ τοῦ Gerhard⁴ καὶ τοῦ Lenormant⁵. Δίπτυχα δὲ κρατοῦσιν ἐν ταῖς χερσὶ καὶ δύο κωμικοὶ ὑποκριταὶ ἐπὶ ἀγγείου ἐκ Ruvo, ἀποκειμένου ἐν τῷ Ermitage τῆς Πετροπόλεως⁶. Ἐπὶ δίπτύχου δ' ἀναγράφει χρησμούς ἔφηβος ἀπέναντι ἀποτετμημένης κεφαλῆς τοῦ Ὀρφέως ἐπὶ ἄλλου ἀγγείου⁷. Καὶ ὁ

¹ Ἡροδότου VII, 239.

² Collection of engravings from ancient vases. Ἐν Νεαπόλει. 1791-1795 Τόμ. Γ' Πίν. 35.

³ Description de quelques vases. Ἐν Παρισίαις. Πίν. 35.

⁴ Auserlesene Vasenbilder Τόμ. Γ' Πίν. CCXXXIX Τόμ. Δ' Πίν. CCXLIV, CCLXXXVIII-CCLXXXIX, 1. CCXCV-CCXCVI, 5 καὶ 6.

⁵ Elite céramographique Τόμ. Α' πίν. LXXVII καὶ κειμένου σ. 252. Ἡ Ἀθηναῖα ἐπὶ ἀμφορέως ἐκ Νεώλης κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀνοικτὴν δέλτον, παρασκευάζεται δὲ νὰ γράψῃ διὰ τοῦ στόλου, ὃν κρατεῖ ἐν τῇ δεξιᾷ. Ἀνάλογος δὲ πως εἶνε καὶ ἡ παράστασις ἐπὶ ἀμφορέως ἐκ Vulci, σήμερον ἀποκειμένου ἐν Μονάχῳ. Ἴδε Monumenti dell' Istituto Τόμ. Α' Πίν. XXVI, ἀρ. 6.

⁶ Annali dell' Istituto. 1853. Πίν. CD.

⁷ Bullettino Napolitano Νέας σειρᾶς Τόμ. Γ' Πίν. 4.

ταμίας δ' ὁ παριστανόμενος ἐπὶ τοῦ γνωστοτάτου ἀγγείου τοῦ φέροντος τὴν εἰκόνα τοῦ Δαρείου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν κρατεῖ δίπτυχον, ἐν ᾧ εἶνε ἀναγεγραμμέναί αἱ λέξεις ΤΑΛ[Α]ΝΤΑ Η[εκατόν]¹.

Δίπτυχος δὲ εἶνε καὶ ἡ πινακίς, ἣν κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ κ. Furtwängler κρατεῖ ἄγαλμα παρὰ τὸν Παρθενῶνα εὑρεθὲν πρὸ ἐτῶν καὶ σωζόμενον μόνον ἀπὸ τοῦ ὀμφαλοῦ καὶ κάτω. Καὶ τὴν μὲν παριστανομένην μορφήν ἐθεώρουν γυναικείαν οἱ πρότεροι ἐρμηνευταί, ὁ δὲ κ. Furtwängler ἀποδέχεται ἄνδρα, γραμματέα ἢ ταμίαν. Καὶ τὸ κρατούμενον δ' ἀντικείμενον ὑπελαμβάνετο πρότερον λαρνακίδιον². Ἄλλ' ὁ κ. Furtwängler ἐξηγεῖ λίαν εὐλόγως ὡς κηρωτὸν δίπτυχον πινακίδιον, ὅπερ ἀνεπτυγμένον ἐκρατεῖτο διὰ τῆς ἀριστερᾶς, τοῦ κρατοῦντος γράφοντος ἐν αὐτῷ διὰ τοῦ ἐν τῇ δεξιᾷ κρατουμένου στύλου. Ὅρθότατα δὲ παρατηρεῖ ὁ κ. Furtwängler πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι τὸ παριστανόμενον ἀντικείμενον εἶνε κηρωτὴ πινακίς, ὅτι τοῦτο ἔχει ἐξωτερικὸν περιθεώριον ὑψηλότερον, διακρινόμενον ἀπὸ τῆς χθαμαλωτέρας ἐνδοτέρας ἐπιφανείας, ἣτις ἦτο ἐπαληψιμμένη διὰ κηροῦ³.

Τέλος δὲ σημειωθήτω ἐνταῦθα, ὅτι καὶ ὠραῖον εἰδῶλιον ταναγραῖον ἐξ ὀπτῆς γῆς παριστάνει κόρην καθημένην καὶ κρατούσαν δίπτυχον⁴. Εἶνε δὲ καταφανέστατον ἐν τῷ κάτω μέρει τῆς διπτύχου ταύτης ἐπιστολῆς, ἧς τὸ ἕτερον μέρος εἶνε διεπτυγμένον πρὸς τᾶν ὀπίσθην καλύμματος, τὸ ἐξέχον περιθεώριον τὸ περιβάλλον τὸν ἐν τῷ μέσῳ διεστρωμένον κηρὸν, τοῦθ'

¹ Archäologische Zeitung. 1857. Πῆν. 103. Annali dell' Istituto. 1873 Πῆν. BC.

² Schöll Mittheilungen aus Griechenland nach G. O. Müller's hinterlassenen Papiereu. Ἐν Φραγκοπορτίῳ. 1843 σ. 27 ἀρ. 16. — v. Sybel Katalog der Skulpturen zu Athen. Ἐν Μαρβούργῳ. 1881 σ. 346 ἀρ. 5090.

³ Furtwängler Marmore von der Akropolis ἐν ταῖς Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts. Τόμ. 7' (1881) σ. 174 κ. ε. καὶ Πῆν. VI, 2.

⁴ Furtwängler La collection Sabourof. Ἐν Βερολίῳ. 1883 - 1887. Τόμ. B' Πῆν. LXXXVI.

ἔπερ βλέπομεν καταρανῶς καὶ ἐν ἀπάσαις σχεδὸν ταῖς ἄλλαις προμνημονευθεῖσαι παραστάσει κηρωτῶν πινακίδων.

Κατὰ ταῦτα δὲν λείπουσιν ἐν ἀγγειογραφίαις καὶ ἄλλοις μνημείοις παραστάσεις διπτύχων κηρωτῶν πινακίδων, ἀλλ' αὐταὶ ἢ παριστάνονται κεκλεισμένοι ἢ, ὅταν εἶνε ἀνοικταί, εἶνε ἀπαραγνώριστος ἢ ἐξοχή τοῦ περιθεωρίου.

Ἄλλα τὸ σχῆμα τοῦ ὑπὸ τοῦ Τιμοκράτους ἐν τῇ στήλῃ τοῦ Παναθηναϊκοῦ Σταδίου κρατουμένου ἀντικειμένου παρουσιάζει οὐσιώδεις διαφορὰς, ἀποδεικνυούσας, ὅτι τοῦτο οὔτε κύλινδρος εἶνε προφανῶς, οἷος ὁ κρατούμενος ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους τοῦ Βατικανοῦ, οὔτε κηρωτὴ πινακίς. Εἶνε δὲ πολὺ μᾶλλον βιβλίον, κῶδιξ (caudex, codex), χειρόγραφον βιβλιόσχημον. Τῶν διαφορῶν δὲ τούτων ἡ κυριωτάτη εἶνε, ὅτι τὸ κρατούμενον ὑπὸ τοῦ Τιμοκράτους ἀντικείμενον οὐδεμίαν ἔχει ἐν ταῖς ἄκραις πέριξ ἀνύψωσιν πρὸς συγκράτησιν τοῦ ἐν τῇ ἐσωτερικῇ ἐπιφανείᾳ ἐκ κηροῦ ἐπαλείμματος, ἀλλ' ἡ ἐπιφάνεια εἶνε ἰσόπεδος καθ' ἅπασαν τὴν ἔκτασιν ὡς ἐν ταῖς σελίσιν τῶν βιβλίων. Εἶνε μάλιστα ἀπότομος ἔπειτα ἡ παχεῖα καὶ ἐν τῇ τσιγκογραφίᾳ ἐσκιασμένη κόψις τοῦ βιβλίου ἢ ἀποτελοῦσα κάτωθεν καὶ ἐξ ἀριστερῶν τῶ ὁρῶντι τὸ πάχος τῶν συνεπτυγμένων σελίδων τοῦ ἀνεωγμένου βιβλίου.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ παρατηρήματι ἔγκειται ἡ παλαιογραφικὴ σημασία τῆς στήλης ταύτης. Καὶ δὴ εἶνε γνωστὸν, ὅτι ὁ Birt ἐν τῇ ἀξιολόγῳ αὐτοῦ συγγραφῇ μόλις ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Κατούλλου καὶ τοῦ Μαρτιαλίου εὕρισκει τὰ πρῶτα παραδείγματα τῶν βιβλιοσχημῶν κωδίκων¹. Εἶνε δ' ἐπ' ἴσης γνωσταὶ αἱ ἀμφιβολίαι αἱ ἐκφρασθεῖσαι περὶ τῆς ἡλικίας τῶν ἐν Βερολίνῳ ἐπὶ παύρου ἀποσπασμάτων τῆς Ἀριστοτέλους Ἀθηναίων πολιτείας τῶν εὑρεθέντων πρὸ τῆς μεγάλης ἀνακαλύψεως τοῦ Kenyon ὡς πρὸς τὸ βιβλιόσχημον αὐτῶν τὸ ὑποστηριχθὲν ὑπὸ

¹ Das antike Buchwesen σ. 69 κ. ε.

τοῦ Blass¹. Ἡ δὲ στήλη τοῦ Τιμοκράτους ἐνισχύει ἀρνητικῶς τοῦλάχιστον τοὺς διαταγμοὺς περὶ λίαν ἀρχαίας ἡλικίας τῶν βιβλιοσχημῶν κωδίκων καὶ ἐπικυρόνει μέχρι τοῦδε ἀσφαλῶς γνωστὰ περὶ τοῦ πρώτου χρόνου τῆς ἐμφανίσεως αὐτῶν. Καὶ δὲν δυνάμεθα μὲν νὰ ὀρίσωμεν ἐκ τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς μετὰ πάσης ἀσφαλείας τὸν χρόνον τῆς στήλης, ἀλλὰ τοῦτο τοῦλάχιστον βλέπομεν, καθ' ἃ ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ κ. Σκιᾶς, ὅτι τὰ γράμματα ἔχουσι πολλὰ στοιχεῖα νεωτερικὰ, οἷον τὸ φ, τὸ Ζ, τὸ Α, εἰ καὶ τοῦτο δὲν ἔχει ἀπανταχοῦ καταφανῶς πρὸς τᾶν ἐξορμῶν τὸ δεξιὸν σκέλος, ἐκ δὲ τῆς εὐρέσεως ἄλλως εἶνε φανερόν, ὅτι ἡ στήλη εἶνε ἀρχαιότερα τοῦ Δεκίου καὶ πιθανώτατα νεωτέρα τοῦ θανάτου τοῦ Ἡρώδου, ἄρα ἐργασία τοῦ δευτέρου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος τελευτῶντος². Καὶ τοῦ κ. Wilhelm δὲ ἡ φιλικῶς ἀνακοινωθεῖσά μοι γνώμη εἶνε, ὅτι ἡ ἐπιγραφή δὲν εἶνε ἀρχαιότερα τοῦ δευτέρου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος.

Μετὰ δὲ τὰ ἤδη ρηθέντα πρέπει νὰ προσθέσω ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς ἐπιγραφῆς. Ἐπὶ στήλης, οἷα ἡ προκειμένη, ἀνεμένομεν, ὡς εἶκος, νὰ εὐρωμεν ἐγκεκολαμμένον ἐπίγραμμα ἔμμετρον. Καὶ ὁμως ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφή εἶνε συντεταγμένη ἐν λόγῳ πεζῷ. Ἄλλ' οὐχ ἤττον εὐρίσκομεν γραμματικούς τινας τύπους ἐνδεικνύοντας τὴν ποιήσιν, οἷα τὰ εὐῦ τέκνοιο, ἐτέων, οὔνομα ἂν δὲ μετρήσωμεν τὰς πρώτας λέξεις τῆς ἐπιγραφῆς, βλέπομεν, ὅτι θὰ ἠδυνάμεθα οὐκ ἄνευ καλῆς θελήσεως καὶ τινος βίας βέβαια νὰ διαγνώσωμεν τὴν ἀρχὴν ἀρρῦθμου στίχου. Νομίζω λοιπόν, ὅτι ἡ μήτηρ τοῦ Τιμοκράτους εἶχε δώσει ἐντολὴν νὰ ποιηθῇ ἐπίγραμμα χάριν ταύτης τῆς στήλης. Ὁ δὲ ἀναλαβὼν τὸ ἔρ-

¹ Blass ἐν τῷ Hermes Τόμ. ΙΕ' (1880) σ. 366 κ. ἑ. Τόμ. ΙΓ' (1881) σ. 42 κ. ἑ. Τόμ. ΙΗ' (1883) σ. 473. — Bergk ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. ΚΓ' (1881) σ. 87 κ. ἑ. — Diels Über die Berliner Fragmente der Ἀθηναίων πολιτεία des Aristoteles (aus den Abhandlungen der Königl. Preuss. Akademie der Wissenschaften zu Berlin vom Jahre 1885. Ἐν Βερολίῳ. 1885.

² Ἴδε καὶ τὰ λεγόμενα ἄνωτέρω ὑπὸ τοῦ κ. Σκιᾶς ἐν σ. 260-261.

γον τοῦτο εἶχε λάβει μόνον τινὰς σημειώσεις, εἶχε σωρεύσει σποράδην τινὰς πόδας, εἶχε προπαρασκευάσει τὰ πρῶτα στοιχεία τοῦ παραγγελθέντος ἐπιγράμματος. Ἦτο δ' ἄλλως, καθ' ἃ φαίνεται, οὐχὶ ἐνθους τις ποιητής, ἀλλὰ γραμματικός τις κατασκευάζων στίχους κατὰ μίμησιν τῶν προτύπων, ἐξ ὧν ἠδύνατο νάρυσθῆ τύπους τινὰς συνήθεις καὶ ἤδη ἐτοιμούς. Λόγοι δὲ ἄγνωστοι εἰς ἡμᾶς ἠνάγκασαν τὴν μητέρα τοῦ Τιμοκράτους νὰ μεριμνήσῃ ἐν σπουδῇ, ὅπως ἐγκολαφθῆ ἐπὶ τῆς στήλης τὸ ἀνετοιμον τοῦτο ἐπίγραμμα πρὶν ἢ σμιλευθῆ εἰς στίχους.

ὑπολείπεται δὲ τώρα νὰ ἐξηγήσω τί ἦτο ὁ Τιμοκράτης. Ὁ νεανίας ἐκεῖνος ὁ ὀρθογραφῶν, ὁ ὀρθογράφος ἐκεῖνος δὲν εἶχε βεβαίως τὸ ἔργον διδασκάλου τοῦ ὀρθῶς γράφειν. Δὲν εἶνε τοιαύτη ἡ ἐννοια ἣν πρέπει νὰ δώσωμεν εἰς τὸ ὀρθογραφῶν. Ἦτο δὲ ἀπλῶς βιβλιογράφος, ἀντιγραφεὺς χειρογράφων βιβλίων ἐξ ἐπαγγέλματος. Καὶ δὲν εὐρίσκεται μὲν ἀληθῶς παρὰ τοῖς συγγραφεύσιν ἢ ἐν τινὶ ἐπιγραφῇ ἢ λέξις ἐν ταύτῃ τῇ σημασίᾳ· ἀλλ' εὐνόητον εἶνε, ὅτι ἡ ιδιότης τοῦ ὀρθῶς γράφειν ἦτο λίαν ἀσπαστὴ καὶ ἀχώριστος ἀπὸ τοῦ ἔργου καλοῦ βιβλιογράφου. Οὗτος δ' εἶνε ὁ λόγος, δι' ὃν ἡ μήτηρ τοῦ θανόντος ἐχαράκτηρισεν αὐτὸν ὡς ὀρθογράφον ἀντὶ νὰ ὀνομάσῃ ἀπλῶς βιβλιογράφον.

Τέλος δὲ δὲν εἶνε ἀναξία προσοχῆς ἢ σύμπτωσις, ὅτι καὶ ἄλλα ἐπιτάφια μνημεῖα ἀναφέρονται ὁμοίως εἰς γραφεῖς νεαροὺς τὴν ἡλικίαν, καὶ δὴ ταχυγράφους, ἤτοι στενογράφους. Καὶ πρῶτον τοιαύτη εἶνε ἡ τὴν μεγίστην ἀναλογίαν πρὸς τὴν τοῦ Τιμοκράτους παρέχουσα στήλη τοῦ Ἀστερίου, εὑρεθεῖσα ἐν Σαλώνοις τῆς Δαλματίας τῷ 1873 καὶ ἀποκειμένη νῦν ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Σπαλάτου ὑπ' ἀρ. 181. Καὶ τὸ μὲν ἐπὶ τῆς στήλης ἐπίγραμμα ἔχει ὡδε·

Κοῦρον προθήδην σφετέρων μέγ' ἀγαλμα τοκείων
Ἄστεριν, ἐκ βιοτῆς βάσκανος ἦρ' Αἴδης.

Κεῖται δ' ἐν ἀνω τῆδ' ἢ λεύσ(σ)εις, παροδιεῖτα,
 δάκρυα καὶ στοναχὰς οἷσι λιπῶν γενέταις.
 Εὐθύμει Ἀστερ[ε]η, πολλοὶ πρὸ σοῦ, πολλοὶ μετὰ σέ·
 οὐδεὶς ἀθάνατος.

ὑπέρκειται δὲ ταύτης τῆς ἐπιγραφῆς ἡ προτομὴ τοῦ θανόν-
 τος νεανίου, κρατοῦντος ἐν τῇ ἀριστερᾷ χειρὶ ἀνεπτυγμένον δί-
 πτυχον, ἐν ᾧ ἑνδεκα κατὰ μῆκος ταχυγραφικὰ σημεῖα. Ἡ δὲ
 κεκαλυμμένη δεξιὰ ἐκράτει πιθανῶς στυλον. Τὰ σημεῖα δ' ἐκεῖνα
 ἐξήγησεν ὁ καθηγητὴς κ. Wessely, ὅστις τὸ δίπτυχον ἐκλαμ-
 βάνει ὡς κηρωτὴν πινακίδα καὶ ὄχι ὡς βιβλίον¹. Ἀλλὰ, καθ'
 ὅσον δύναμαι νὰ κρίνω ἐκ τῆς εἰκόνας τοῦ διπτύχου μετὰ τῶν
 στενογραφικῶν σημείων τῆς δημοσιευομένης ὑπ' αὐτοῦ, ἕνεκα
 τῆς λειότητος τῶν ἄκρων καὶ τῆς ἀπουσίας ὑψηλοτέρας ἐν αὐ-
 ταῖς ᾠας, οἶαν εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι φέρουσιν αἱ παραστάσεις
 κηρωτῶν πινακίδων, κλίνω μᾶλλον νὰ πιστεύσω, ὅτι τὸ παρι-
 στανόμενον ἀντικείμενον εἶνε βιβλιόσχημος κώδιξ, οἷοι ὑπῆρ-
 χον ἤδη κατὰ τοὺς πρώτους αὐτοκρατορικοὺς χρόνους τῆς
 Ῥώμης, εἰς οὓς ἀνέρχεται τὸ μνημεῖον.

Ὁμοίως δὲ νεαρὸς εἶνε ὁ ἐν λατινικῇ ἑμμέτρῳ ἐπιγραφῇ τῆς
 Κολωνίας, γραφείσῃ πιθανῶς τὸν τρίτον μετὰ Χριστὸν αἰῶνα,
 θρηνούμενος Ξανθίας, ὁ δοῦλος τοῦ ἀγνώστου Ῥωμαίου ἄρ-
 χοντος ἢ μεγαλοπλούτου, οὗ ἦτο στενογράφος καὶ ἰδιαίτερος
 γραμματεὺς. Ἐπ' ἴσης δὲ puer. notarum praepertum sollers
 minister εἶνε καὶ ὁ οὐκ ἀσχέτως πρὸς τὸ ἐκ Κολωνίας ἐπί-
 γραμμα ὑμνούμενος ὑπὸ τοῦ Λατίνου ποιητοῦ Αὔσωνίου, ζή-
 σαντος ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Βαλεντινιανοῦ Α' (364-375)².

¹ *Glaivic* Inschriftensteine des Museums zu Salona ἐν ταῖς Mittheilungen der K. K. Zentralkommission. Ἐν Βιέννῃ. 1873. Πρὸς. Corpus Inscriptionum Latinarum Τόμ. Γ' ἀρ. 8899, 12840. *Wessely* Ein epigraphisches Denkmal altgriechischer Tachygraphie ἐν τῷ τοῦ *Dewischeit* Archiv für Stenographie. Ἐτ. ΝΓ' (1901) σ. 4 κ. ε.

² *Max Rubinson* Die Grabchrift des Xanthias und des Ausonius Verse ἐν τῷ τοῦ *Dewischeit* Archiv für Stenographie Ἐτ. ΝΓ' (1901) σ. 26 κ. ε. Καὶ τοῦ αὐτοῦ Nochmals der Grabstein des Xanthias αὐτόθι Ἐτ. ΝΕ' (1903) σ.

Καὶ ἄλλην δὲ νεκρικὴν ἐπιγραφήν λατινικὴν ἔχομεν, νεαρᾶς γυναικὸς εἰκοσιπενταέτους, εὑρεθεῖσαν τῷ 1889 πλησίον τῆς Ῥώμης ἐπὶ τῆς εἰς τὸ σημερινὸν Tivoli ἀγούσης ἀρχαίας Τιβουρτίνης ὁδοῦ. Ἐπὶ τοῦ λίθου ἐπιγράφη, ὅτι ὁ ἄγνωστος Pitlosus ἀνήγειρε τὸν τάφον τῇ Haratoni notariae Grece¹. Ὑπομνηματίζων δὲ ταύτην τὴν ἐπιγραφήν ὁ Heraeus ἐξήνεγκε τὴν γνώμην, ὅτι τὸ ὄνομα Haratoni εἶνε δημῶδης μετὰ τοῦ δασέος πνεύματος Ἰοτική τοῦ ἐλληνικοῦ ὀνόματος Ἀπάτη κατὰ τὸ Tycheus καὶ Agathaeni ἀπὸ τῶν ὀνομάτων Tyche καὶ Agathe. Ἰδε καὶ τὸ Memmiae Apateni ἐν τῷ Corpus Inscriptionum Latinarum Τόμ. 5^ο ἀρ. 22353. Ἐκ δὲ τῶν λέξεων notaria Graeca δὲν ἐξάγεται πάντως, ὅτι ἡ νεκρὰ ἦτο Ἑλληνίς, ἀλλ' αἴθαι σημαίνουσι μᾶλλον τὴν ταχυγραφοῦσαν ἐλληνιστί. Ὡς τοῦτο σημαίνει notarius, τὸν μεταχειριζόμενον τὰ ταχυγραφικὰ σημεῖα, τὸν στενογράφον. Εἶνε δὲ ὅπως δὴποτε ἡ Ἀπάτη ἡ μόνη γνωστὴ στενογράφος τῶν ἀρχαίων χρόνων².

1904 κ. ἑ. Ἡβελ. *Joseph Klinkenberg* Der Grabstein des Xanthias αὐτόθι Ἐτ. ΝΕ' (1903) σ. 57 κ. ε. Οὗτος ἀποστέγεται ὡς χρόνον τῆς ποιήσεως τοῦ ἐπιγράμματος τὸν τέταρτον μ. Χ αἰῶνα, ἐκφράζει δὲ τὴν γνώμην, ὅτι ὁ ποιητὴς τοῦ ἐπιγράμματος καὶ ὁ Αὐσώνιος εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν κοινὰ λογοτεχνικά πρότυπα, ἂν μὴ ὁ ἐπιγραμματοποιὸς ἐμιμήθη τὸν Αὐσώνιον.

Ἦλθον δὲ τῆς στήλης ταύτης ἔχομεν σωζομένην καὶ ἐπιτάριον ἐπιγραφήν, εὑρεθεῖσαν ἐν Ἰδμενείᾳ τῆς Φρυγίας, ἀπελευθέρου σιμειογράφου ἐγγράμου ἀγνώστου ἡλικίας, τοῦ Ηοπλίου Ἀκτιακοῦ. Ἰδε Corpus Inscriptionum Graecarum Τόμ. Γ' ἀρ. 3902^ο. Ὁ δὲ τὴν ἐπιγραφήν ταύτην ἰδίᾳ πραγματευθεὶς *Arthur Mente* τάσσεται μετὰ τῶν φρονούτων, ὅτι ἡ λέξις σιμειογράφος ἐσταυρα με καὶ παρα τῷ Ἠλουτάρῳ ἐν βίῳ Κατωνο, 23 σημαίνει τὸν στενογράφον.

¹ Ἐξιδόθη ἀνευ ὑπομνήματος τὸ πρῶτον ὑπὸ *G. Gatti* ἐν ταῖς Notizie degli scavi di antichità. Ἐν Ῥώμῃ 1889 σ. 15 ἀρ. ε.

² *Wilhelm Heraeus* Die Grabschrift einer griechischen Tachygratin ἐν τῷ τοῦ *Dewitsch* Archiv für Stenographie Ἐτ. ΝΔ' (1902) σ. 137 κ. ἑ.